

Ortodoksinen uskonnonopetus kansakoulusta peruskouluun

Pitkä tie oman uskonnon opetukseen

Ortodoksinen uskonnon opetuksen saaminen on ollut vaikeaa sekä ennen yleisen oppivelvollisuuden säätämistä 1800-luvun lopulla että sen jälkeen kansakouluissa. Ensimmäinen kansanopetuksen opetussuunnitelmiin sisältyvä, virallinen ortodoksinen uskonnon opetussuunnitelma saatiin vasta peruskoulujärjestelmän myötä 1970-luvun alussa. Luon seuraavassa katsauksen ortodoksinen uskonnon kouluopetuksen vaiheisiin.

OPETUS KÄYNNISTYY 1840-LUVULLA

Ortodoksinen uskonnon asema maan koululaitoksessa on ollut erikoinen ja haasteellinen. Suomen tultua osaksi Venäjää vuonna 1809 maan ortodoksinen väestö kymmenkertaistui ja heterogenisoitui.¹ Aikaisemmin valtaosan muodostaneen karjalankielisen maaseutuväestön rinnalle tuli yhä lisää venäjänkielisiä kaupunkilaisia.² Karjalankielisen ortodoksinen väestön sivistystaso oli heikko. Kirkko ei järjestänyt velvoituksesta huolimatta kansanopetusta seurakuntakoulujen avulla. Esimerkiksi vuonna 1900 lähes joka kolmas yli 15-vuotias ortodoksi oli lukutaidoton.³ Tilanteen korjaamiseksi Venäjän kirkon Pyhä synodi antoi vuonna 1836 papistolle määräyksen opettaa seurakuntansa lapsille ainakin Isä meidän -rukouksen, uskontunnustuksen, kym-

menen käskyä sekä selittämään keskeisiä Raamatun kohtia.⁴

Karjalan ortodoksisissa seurakunnissa kansanopetus käynnistyi vasta 1840-luvulla. Pietarin hiippakunta antoi tuolloin määräyksen kirkollisen koululaitoksen luomisesta Suomen rajapitäjiin venäjänkielisten seurakuntakoulujen perustamiseksi.⁵ Kansanopetuksen järjestämisen esteenä oli kaksi syytä: kirkollisen hallinnon selkeytymättömyys ja puutteellisuus sekä ortodoksien jääminen kahden järjestelmän, Venäjän kirkon säädösten ja Suomen lakien, väliin.⁶ Uskonnonopettajat olivat pääasiassa venäjänkielisiä pappeja. Opetussuunnitelmat käsittivät vain rukouksia ja opinkappaleita, koulujen materiaalit olivat puutteellisia.⁷ Askel kohti järjestelmällisempää koulutointa olivat pietarilaisen kaupiaan Fedul Gromovin vuonna 1848 perustamat ja ylläpitämät pitäjien kiertävät seurakuntakoulut muun muassa Salmissa, Suojärvellä, Korpiselässä

1 Vuonna 1890 ortodoksien määrä oli noin 45 000.

2 Koukkunen 1979, 121–122.

3 Koukkunen 1979, 121–122; Railas 1987, 52.

4 Koukkunen 1968, 59–60.

5 Koukkunen 1968.

6 Koukkunen 1977, 63–64.

7 Railas 1987, 52; Merikoski 1939, 31–35; Koukkunen 1968.

ja Mantsinsaarella. Kierrettävä alue oli laaja, joten opetus oli epäsäännöllistä, ja koulujen toimintaa valvovien pappien kiinnostus opetustyötä kohtaan oli vähäinen.⁸

UNO CYGNAEUS ORTODOKSISEN USKONNONOPETUKSEN KÄYNNISTÄJÄKSI

Vuonna 1866 annettu kansakouluasetus ”edistämään yleistä kansalaissivistystä eikä vain uskonnollista ja kirkollista” siirsi kansanopetuksen kirkolta valtiolle. Koulujen perustamisvelvollisuus tuli kunnille ja kaupungeille kuitenkin vasta vuonna 1898 koulupiirijaon myötä. Käytännössä maaseudun uskonnonopetus oli edelleen kirkon ja kotien varassa.⁹ Maan ortodoksiväestön keskuudessa tilanne oli huono opettajien puuttumisen ja vieraskielisen papiston vuoksi. Seurakunnat velvoitettiin perustamaan ja ylläpitämään suomenkielisiä seurakuntakouluja vuoden 1883 asetuksella, joka liitti ortodoksisten lasten opetuksen Suomen koululaitoksen yhteyteen.¹⁰ Kouluja valvoi Viipurin hengellinen hallitus. Suomen hiippakunnan ensimmäinen arkkipiispa Antoni (1892–1898) kantoi erityistä huolta suomenkielisen lastenopetuksen järjestämisestä ortodoksien keskuudessa.¹¹

Vuoden 1883 asetuksen oli valmistellut Uno Cygnaeus, joka totesi huolissaan, että ”kreikkalaiskatolisissa seurakunnissa kotiopetus jäi mitättömän vähäiseksi”.¹² Asian parantamiseksi hän tuki vuonna 1887 ortodoksisten alkeiskoulujen perustamista valtion varoin vastoin periaatettaan ”tunnustuksellisesta koulusta”. Kyseessä ei ollut ”uskontokoulu”, vaan tavallinen yleissivistävä, luku- ja kirjoitustaidoissa alkeisopetusta antava koulu.¹³ Ortodoksisia oppilaita kehoitettiin ottamaan kansakouluun heikoimmin (lukutaito)vaatimuksin. Ortodoksiväestön opettajapulaa helpotti vuonna 1880 perustettu Sortavalan seminaari.¹⁴

1900-LUVUN ALUN TIEN TASOITAJAT – KANSAOPETUKSEN KEHITYS JA USKONNONVAPAUSLAKI

1900-luvun alussa osana venäläistämistoimia Karjalaan perustettiin kouluja, joita kansa kutsui venäläistämistä- tai ministerikouluiksi. Ne paransivat myös suomenkielisen kansanopetuksen asemaa ortodoksi-

väestön keskuudessa, sillä usein venäläistämiskoulun rinnalle perustettiin myös suomenkielinen koulu.¹⁵

Ortodoksista uskonnonopetusta annettiin kansakouluissa vähimmillään kahden oppilaan ryhmille. Kirkkoherrat vahvistivat ortodoksista uskontoa opettavan opettajan vaalin. Papeille annettiin uskonnonopetusoikeus kouluihin vuonna 1902. Kolme vuotta myöhemmin senaatti määräsi, että vähintään viiden ortodoksioppilaan kouluihin oli valittava ortodoksinen käsityön tai veiston opettaja, joka vastasi myös ortodoksisen uskonnon opetuksesta. Opetusta antoi myös kaksi kiertävää opettajaa.¹⁶

Vuonna 1923 voimaan tullut uskonnonvapauslaki määräsi: ”jos opetusta annetaan jonkin tunnustuksen mukaan, on muut siitä vapautettava”.¹⁷ Kansakoulun järjestysmuodon perusteista annetun lain mukaan uskontoa tuli opettaa oppilaiden enemmistön mukaan. Jos koulussa oli 20 oppilasta, joiden uskonto oli muu kuin enemmistön, koulun johtokunnan oli huoltajien niin vaatiessa järjestettävä opetus kyseisen tunnustuksen mukaan.¹⁸ Kirkko pyrki parhaansa mukaan valvomaan tunnustuksellisen opetuksen saamista.¹⁹

Jo vuoden 1919 kirkolliskokous oli asettanut komitean laatimaan kansakoulujen ortodoksisen uskonnon opetusohjelman.²⁰ Opetusministeriö hyväksyi tämän ensimmäisen suomenkielisen ortodoksisen uskonnon kouluopetusta varten laaditun suunnitelman vuonna 1928.²¹ Ohjelma julkaistiin kirkon *Aamun Koitto* -lehdessä.²² Ensimmäinen ortodoksisen uskonnon alkuopetukseen tarkoitettuista kirjaisista *Lasten paras ystävä: Aapinen Suomen kreikkalaiskatolisen väestön tarpeeksi* ilmestyi jo vuonna 1919. Ortodokseilla oli nyt teoriassa tasavertainen asema luterilaisten rinnalla. Opetussuunnitelmien näkökulmasta se saavutettiin kuitenkin vasta 1900-luvun lopulla.²³ Vuoden 1925 maalaiskansakoulun opetussuunnitelmassa oli vain luterilaisen uskonnonopetuksen oppisisällöt ja tavoitteet.²⁴

ASETUS TUKEE ORTODOKSISEN OPETUSTA 1930-LUVULLA – EI VIRALLISTA OPETUSSUUNNITELMAA

Uskonnonopettajien aloitteesta kirkollishallitus asetti vuonna 1936 komitean ”uudistamaan alakanakoulujen uskonnonopetusta ja tarkistamaan

uskonnonopetussuunnitelman”. Se laati alakan-sakoulujen uskonnon opetusohjelman, mutta kouluhallitus ei vahvistanut sitä, kuten ei myöhemmin opetusministeriökään. Perusteluna oli se, että jokaisessa koulussa on oma, koulukohtainen opetusohjelma. Kuitenkaan vuoden 1925 ”Opetussuunnitelma maalaiskansakouluja varten”, joka sisälsi ohjelman kaikille muille kouluaineille, ei puhunut mitään ortodoksisesta uskonnonopetuksesta. Asetus kansakoulun järjestysmuodosta kohensi kuitenkin ortodoksisen opetuksen asemaa kansakouluissa, sillä se määräsi, että ”uskonnonopetusta annetaan ortodoksioppilaille yhtä suuri tuntimäärä kuin samojen koulujen luterilaisille oppilaille”.²⁵ Jos kirkko huolehti opetuksesta, sille oli saatava kouluhallituksen hyväksyminen. Sitä ei kuitenkaan vielä saatu.²⁶

Uusi yritys tehtiin vuonna 1941, kun kirkollishallitus asetti komitean ”laatimaan ehdotuksia uskonnonopetuksen järjestämiseksi ja nuorisotyön tehostamiseksi”. Ryhmäkoko haluttiin viiteen oppilaaseen, mutta sotien seurauksena tulleet taloudelliset vaikeudet pakottivat kirkollishallituksen supistuksiin. Kahden vuosiviikkotunnin asemesta kirkko kustansi vain yhden vuosiviikkotunnin, eikä alle viiden oppilaan ryhmän opetusta järjestetty ollenkaan.²⁷

OPETTAJAT YHDISTÄVÄT VOIMANSA OMAN OPETUKSEN PUOLESTA

Sotien jälkeen uskonnonopetusta ja sivistystyötä kehitti pappiseminaarin rehtori, rovasti Johannes Suhola (1908–1984). Hän teki esityksen kirkolliskokoukselle, että kirkollishallituksen olisi laadittava lukusuunnitelmat kansa- ja oppikouluihin sekä kansanopistoihin, perustettava viisi kiertävää uskonnonopettajan virkaa, tehtävä uusia oppikirjoja sekä toteutettava asiantuntemukseen perustuva säännöllinen opetuksen valvonta ja tarkastus.²⁸ Ehdotuksista toteutettiin välittömästi kiertävien uskonnonopettajien virkojen perustaminen.²⁹ Kirkollishallitus kehotti seurakuntia järjestämään 7–10 vuorokauden leirejä niille lapsille, jotka eivät saaneet koulussa uskonnon opetusta.³⁰

Suomen Ortodoksisen Opettajien Liitto ry (SOOL) perustettiin vuonna 1951.³¹ Opettajia

askarrutti uskonnonopetuksen asema kansa- ja oppikouluissa, oppikirjakysymys, opettajien oikeudellinen asema, uskonnonopettajien koulutus, uusi kansakoululaki ja sen vaikutukset uskonnonopetusjärjestelyille sekä opettajien taitojen kehittäminen eli uskontopedagogisten kurssien järjestäminen.³² Liitto teki aloitteen opetusministeriöön opetusryhmän koon pienentämiseksi viiteen oppilaaseen, mutta ministeriössä asiaa ei otettu käsittelyyn, koska asia ei ollut edennyt virkatietä. Kirkollishallitus oli esittänyt kouluhallituksen tukemana oppilasryhmän vähimmäiskooksi 12 oppilasta.³³

8 Koukkunen 1968, 64–69; Koukkunen 1977, 64.

9 Vrt. Halila 1949b, 77, 100–101.

10 Asetus seurakuntien lastenkoulujen perustamisesta 12/5.3.1883. Koukkunen 1977, 67.

11 Pirinen 1981, 126; Railas 1982, 53–54; vrt. Saine 2000, 37.

12 Koukkunen 1968, 65.

13 Saine 2000, 38.

14 Railas 1987, 55; Pirinen 1981, 125; Saine 2000, 38.

15 Railas 1987, 70–71.

16 Halila 1949c, 190–196; Pirinen 1981, 133.

17 Uskonnonvapauslaki 10.11.1922/267 § 8.

18 Laki kansakoulun järjestysmuodon perusteista 18.5.1923/ 137 § 2.

19 Venäjän vallankumous 1917 katkaisi välittömät yhteydet Moskovan patriarkaattiin. Suomen senaatti tuki kirkon itsenäistymistä antamalla asetuksen ”Suomen kreikkalais-katolisesta kirkosta” 26.11.1918 (185/1918). Vuonna 1923 kirkko siirtyi Konstantinopolin ekumeenisen patriarkaatin alaisuuteen autonomisena kirkkona.

20 *Aamun Koitto* 1919, 118.

21 *Aamun Koitto* 1930, 152.

22 *Aamun Koitto* 1929, 8–11.

23 Vrt. Aikonen 1998, 405–416.

24 Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea 1925, 24–28; 73–102.

25 Asetus 4.6.1931/190 § 4.

26 Aikonen 1998, 408.

27 Aikonen 1998, 409.

28 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 24.8.1950 § 68 pykälä, liite A Johannes Suholan aloite, OrtKHA.

29 Ortodoksisen uskonnon kiertäviä uskonnonopettajia toimi yli 60 vuoden ajan.

30 Aikonen 1998, 409.

31 Nykyinen lyhenne SOOLi.

32 Hurskainen 1981, 182; Houtsonen 1980, 261–262.

33 Aikonen 1998, 410.

UUDET OPETUSSUUNNITELMAT VAHVISTAVAT ORTODOKSIEN OPETUSTA

Vuoden 1952 kansa- ja kansalaiskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintöön ei sisällynyt ortodoksisen uskonnon opetussuunnitelmaa. Se toteaa ainoastaan, että ”kreikkalaiskatolisen uskonnonopetuksen tulisi soveltuvin osin noudattaa luterilaisen uskonnon opetussuunnitelmaa”. Kouluhallituksen ja kirkollishallituksen tuli laatia lisäohjeet. Opetussuunnitelmien koulukohtaisuuden vuoksi ortodoksien suunnitelmat olivat vailla muodollista vahvistusta. Silloinen opetusministeri Kerttu Saalasti antoi kirkollishallitukselle luvan painattaa ja jakaa käyttöön kansakoulujen uskonnonopetussuunnitelman. Sen olivat laatineet opettaja Alvi Metsärinne ja Hämeenlinnan opettajaseminaarin harjoittelukoulun ortodoksisen uskonnon opettaja Mikko Niikko.³⁴

Maalaiskansakoulun jatko-opetuskomitean mietintö (1954) määrittelee ensi kertaa selkeästi kolme uutta asiaa komiteamietinnön tasolla. Nyt puhutaan ”ortodoksisen tunnustuksen mukaan annettavasta uskonnonopetuksesta”, ”ortodoksisen uskonnon oppimääristä” ja ensimmäistä kertaa opetussuunnitelmatasolla käytetään ”kreikkalaiskatolisen uskonnonopetuksen”³⁵ asemesta ilmaisua ”ortodoksiuskonnonopetus”.³⁶ Mietinnössä todetaan, ettei Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea (1952) laatinut ortodoksisen uskonnon opetussuunnitelmaa, mutta ”on ilmoitettu, että Suomen Ortodoksisten Opettajain Liiton toimesta paraikaa valmistellaan ehdotusta mainituksi oppimääräksi”.³⁷ Mietinnön mukaan opetettava aines on sekä luterilaisessa että ortodoksisessa opetuksessa valittava samojen pääperiaatteiden mukaisesti, vaikka ”se yksityiskohdiltaan kuitenkin muodostuu huomattavan erilaiseksi.” Uskonnonopetuksen ”kansalaiskasvatuksen tehtävänä on opettaa oppilaita tuntemaan oman seurakuntansa ja kirkkonsa elämää sekä sopivin tavoin sekä olosuhteiden sallimassa laajuudessa johdattaa oppilaita kosketukseen seurakunnallisen elämän kanssa”.³⁸

Kirkko ja SOOL asettivat yhteisen opetussuunnitelmakomitean elokuussa 1963. Tavoitteena oli laatia suunnitelmat kaikkia koulumuotoja, opetus-

ryhmiä ja luokkayhdistelmiä varten. Kaksitoista-henkinen komitea laati kansakoulun ensimmäiseltä luokalta aina opettajanvalmistuslaitosten uskonnonopetukseen ulottuvat opetussuunnitelmaehdotukset Kajaanin opettajaseminaarin ortodoksisen uskonnon lehtorin Dimitri Tarvasahon laatimien suunnitelmien pohjalta. Niihin sisältyi myös kristinoppikoulujen ja kansanopistojen uskonnonopetussuunnitelmat.³⁹

Kirkollishallitus julkaisi 25.7.1965 SOOLin laatimat *Koulujen ortodoksisen uskonnon opetussuunnitelmat 1965*, mutta Kouluhallitus ei vahvistanut niitä virallisesti. Perusteluissa vedottiin jälleen opetussuunnitelmien koulukohtaisuuteen. Ortodoksisen uskonnon suunnitelman laati kunkin koulun opettaja yhdessä koulun johtajan kanssa. Kouluhallituksen mielestä suunnitelman laatimisessa voitiin käyttää kirkollishallituksen opetussuunnitelmajulkaisua. Tätä mahdollisuutta sovellettiin heti syksyllä 1965.⁴⁰ Se oli historiallinen askel ortodoksiselle uskonnonopetukselle, sillä se päätti vuosikymmeniä kestäneen epävirallisen ja mukailun opetuksen. Käytännössä suunnitelman käyttö jäi muutamaan vuoteen peruskoulu-uudistuksen vuoksi.⁴¹

Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea asetettiin joulukuussa 1966. Komiteaan nimitettiin ortodoksisen kirkon asiantuntija (opettaja Nestor Norppa) vasta kirkollishallituksen kiinnitettyä asiaan huomiota. Mietinnöstä antamassaan lausunnossa kirkollishallitus kiinnitti huomiota siihen, että opetus tulisi järjestää ortodoksioppilaille ilman huoltajan vaatimusta ja kahdeksan oppilaan sijasta jo viidelle oppilaille.⁴²

PERUSKOULUN TULO MERKITSEE ORTODOKSIEN OPETUKSEN ITSENÄISYYTTÄ

Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea antoi vuonna 1967 väliaikaisen ortodoksisen uskonnon opetussuunnitelman. Nyt koulun opetussuunnitelmassa oli ensimmäistä kertaa ortodoksista uskontoa varten annetut eriytyvät ja tunnustukselliset tavoitteet. Vuoden 1970 peruskoulun opetussuunnitelmakomiteamietinnön ortodoksisen uskonnon tavoitteet ja sisällöt pohjautuivat aikaisempiin oppivelvollisuuskoulujen ja oppikoulujen opetussuunnitelmiin. Ne perustuivat

omiin kirkollisiin ja teologisiin lähtökohtiin. Valtioneuvosto ei kuitenkaan määrännyt asiantuntijaa varsinaiseen komiteatyöhön, vaan asiantuntijaa kuultiin vasta suunnitelman tarkistamisvaiheessa. Tässä tehtävässä toimi pastori Viktor Railas (1926–2001), silloisen Joensuun korkeakoulun ortodoksisen uskonnon lehtori ja myöhemmin opetusneuvos.⁴³

Ortodoksit saivat uskonnonopetukseen omat tavoitteet ja oppisisällöt. Samaan aikaan keskusteltiin uskonnonopetuksen korvaamisesta tunnustuksettomalla ”uskontotietoudella”. Esillä oli myös oppiaineen korvaaminen tarkemmin määrittelemättömällä aiheeseen liittyvällä opetuksella. Ortodoksisen tunnustuksen mukainen opetus järjestettiin, jos koulussa oli viisi ortodoksioppilasta. Keskeinen tavoite oman uskontoperinteen tuntemisen lisäksi oli ”aktiivisten seurakuntalaisten kasvattaminen”. Oppisisällöt oli kirjattu omien tavoitteiden pohjalta luokkakohtaisesti. Ne jaettiin syyslukukauden ja kevtlulukukauden aikana käsiteltäviin aiheisiin.⁴⁴

Peruskoulun käynnistymisen jälkeen 1970-luvun puolivälissä tehdyt uskonnonopetuksen tuntijako- ja oppisisältötarkistukset merkitsivät uskonnonopetuksen uudelleenjärjestämistä. Kirkon esityksestä kouluhallitus asetti työryhmän pohtimaan ortodoksisen uskonnonopetuksen toteuttamista ja opetussuunnitelmaa. Sen esityksen perusteella ortodoksisessa uskonnonopetuksessa alettiin toteuttaa ”Peruskoulun ortodoksisen uskonnon oppimäärät ja opetusopilliset ohjeet” -nimistä opetussuunnitelmaa, jonka Kouluhallitus hyväksyi keväällä 1977.⁴⁵

Oppisisältöihin lisättiin muiden kirkkojen, suurten maailmanuskontojen, kansainvälisyyskasvatuksen, oppilaiden elämänsymymysten ja yhteiskunnallisten kysymysten aiheita.⁴⁶ Oppikirjat eivät ennättäneet mukautua nopeatahtisiin opetussuunnitelmanmuutoksiin. Ennen omaa oppikirjasarjaa opetuksessa kokeiltiin luterilaista *Aikamme uskontokirja*-sarjaa. Sitä täydennettiin ”ortodoksisilla liitteillä”. Yhdistelmä jäi toimimattomuudessaan siirtymävaiheen kokeiluksi.⁴⁷ Peruskoulun *Olen ortodoksi* -kirjasarjan ensimmäisen vuosiluokan kirja otettiin käyttöön syksyllä 1978. Sen jälkeen uudet kirjat ilmestyivät opetussuunnitelmaan siirtymisen edessä.⁴⁸ Päävastuun sarjan tekemisestä kantoi Viktor Railas.⁴⁹

Vuonna 1983 voimaan tullut peruskoululaki merkitsi ortodoksisen uskonnon kouluopetukselle tasa-arvoista asemaa myös käytännössä evankelisluterilaisen uskonnon rinnalla. Lain myötä opetusryhmän minimikoko saatiin kolmeen oppilaaseen. Lääninhallituksen luvalla kunta sai järjestää opetuksen koulussa myös alle kolmen oppilaan ryhmille. Mahdollisuus ei aiheuttanut luparuuhkaa.⁵⁰

TUNTIKEHYSJÄRJESTELMÄ VAIKEUTTAA OPETUKSEN TOTEUTTAMISTA

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet uudistettiin vuonna 1985. Tavoitteiltaan ja sisällöiltään ne noudattivat aikaisempia opetussuunnitelmia, mutta

34 Aikonen 1998, 410.

35 Ortodoksisista kirkkoa oli Suomessa vanhastaan kutsuttu kreikkalaiskatoliseksi. Vuoden 1950 kirkolliskokous teki päätöksen nimimuutoksesta, mutta lainsäädännössä se tuli kirjatuksi ja siis ”voimaan” vasta vuonna 1953 annetussa kirkkoa koskevassa perusasetuksessa (206/1953). Esimerkiksi Varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelma (1952) puhuu vielä kreikkalaiskatolisesta uskonnonopetuksesta. Aikonen 2014, 157.

36 Aikonen 1998, 410.

37 Komiteamietintö 1954, 92.

38 Komiteamietintö 1954, 90

39 SOOLin pöytäkirja 15.8.1963.

40 Railas 1981, 140; Suomen ortodoksinen kirkollishallitus 1965: Koulujen ortodoksisen uskonnon opetussuunnitelmat; Kouluhallituksen kirje no 5019/10.9.1965, Fd 2 I OrtKHA.

41 Railas 1981, 141; Aikonen 1998, 412.

42 Kirkollishallituksen kirje opetusministeriölle 11.1.1967, Fd 2 I OrtKHA.

43 Aikonen 1998, 413; Railas 1981, 141; Komiteamietintö 1970:A5, 5.

44 Railas 1981, 141; Aikonen 1998, 414; Komiteamietintö 1970:A5, 252–259.

45 Railas 1981, 142; Aikonen 1998, 414–415.

46 Railas 1981, 141.

47 Railas 1981, 142.

48 Railas 1981, 142.

49 Aikonen 1998, 415. WSOY:n kustantama sarja on ollut ensimmäinen ja ainoa ortodoksisen uskonnon oppikirjasarja syksyyn 2005 saakka. Silloin ilmestyi ensimmäinen opetushallituksen kustantama, vähälevikkisiin oppikirjoihin lukeutuva, vuoden 2004 opetussuunnitelmaan perustuva ortodoksisen uskonnon oppikirja. Perusasteen oppikirjat julkaistiin eri nimikkeillä, joista viimeisin 2008.

50 Aikonen 1998, 415.

lukukausijaotteluun tuli kaksi muutosta. Ortodoksisen oppiaineeseen määriteltiin kaikilla vuosiluokilla opetuksessa huomioitavat sisällöt: joulupääsiäinen ja kirkkovuosi. Muu luokkakohtainen oppimäärä jaoteltiin, luokka-asteesta riippuen, 3–5 teemakokonaisuuteen tarkennetuina tavoittein.⁵¹ Uudistus toi mukanaan tuntikehysperiaatteen,⁵² joka käytännössä lähes poikkeuksetta pienensi ortodoksisen uskonnon tuntimääriä. Katsottiin, että ”ortodoksit vievät koulujen tuntikehystä ja että tunteja voitiin käyttää kouluissa hyödyllisemmin suurempien oppilasryhmien opettamiseen muissa aineissa”. Tuntikehys houkutti kouluja myös oppilaiden kokoamiseen suuremmiksi opetusryhmiksi.

Sisällöllinen uudistus painotti kuntakohtaista oppiainesta aikaisempaa enemmän. Opetussuunnitelman yleisen osan lisäksi oppiaineittain oli kirjattava paikkakuntakohtainen aines. Ortodoksisessa uskonnossa olisi voitu puhua myös seurakuntakohtaisesta opetussuunnitelmasta, koska ne toimivat usean kunnan alueella. Käytännössä suunnitelmat olivat epäyhtenäisiä ja osin jopa puutteellisia.

Peruskoulu- ja lukiolakia koskevat muutokset tulivat voimaan syksyllä 1992.⁵³ Tämän lain mukaan kunnan on aina järjestettävä uskonnonopetus, mikäli koulussa on vähintään kolme ortodoksioppilasta. Uutta laissa oli se, että kunta harkintansa mukaan saattoi järjestää opetuksen kolmea oppilasta pienemmällekin ryhmälle ilman lääninhallituksen lupaa.⁵⁴ Tämä periaate jäi lähinnä lain kirjaimiksi.

Perusopetuslain uudistamisella oli taloudellisesti merkittävä vaikutus ortodoksiselle kirkolle. Aikaisemmin kunta vastasi kustannuksista, jos yksittäisessä koulussa oli vähintään kolme ortodoksioppilasta. Jos ehto ei toteutunut, opetuksen kustannuksista vastasivat seurakunnat ja ortodoksinen kirkko. Uuden lain mukaan perusopetuksen järjestäjä – yleensä kunta, joissain tapauksissa yksityinen koulu – vastaa kustannuksista. Säästösyistä kunnat kokoavat oppilaita kouluille isommiksi opetusryhmiksi. Laissa todetaan myös, että huoltajien ei erikseen tarvitse pyytää opetuksen järjestämistä, toisin kuin muissa vähemmistöuskonnoissa.

Ortodoksiselle kirkolle opetuksen järjestäminen on ollut huomattava menoerä, esimerkiksi 1980-lu-

vun alussa opetuksen järjestämiskulut olivat jopa 40 % kirkon hallintamenoista. Kirkon keskusrahastosta jaetaan edelleen uskonnonopetusavustuksia seurakunnille, mutta niiden osuus on nykyään noin 1 % kaikista menoista.⁵⁵

KOHTI USKONTO-OPPIAINEEN YLEISTAVOITTEITA

Seuraava peruskoulu koskeva opetussuunnitelma vuodelta 1994 herätti väljyydessään hämmennystä. Se oli niin sivumäärältään kuin rakenteeltaan äärimmäisen niukkasisältöinen. Se ei määritellyt oppiaineiden luokkakohtaisia oppimääriä eikä kaikissa oppiaineissa ollut edes eritelty ala- ja yläasteen tavoitteita ja sisältöjä. Uskonnonopetuksen osalta uutta oli uskonto-oppiaineelle laaditut yleistavoitteet. Ne koskivat sekä evankelisluterilaista että ortodoksista uskonnonopetusta. Tavoitteita sovellettiin uskontokohtaisten oppimäärien laadinnassa. Yleistavoitteisiin perustuen artikkelin kirjoittaja laati opetushallituksen kanssa ortodoksisen uskonnon peruskoulun ala- ja yläasteen tavoitteet ja sisällöt sekä arviointikriteerit. Kutakin kouluastetta varten oli 4–5 asiakokonaisuutta paikallisten opetussuunnitelmien pohjaksi. Ortodoksisen uskonnon osalta teksti käsitti yhden sivun.⁵⁶ Opetussuunnitelman arvioinnin tueksi oppiaineisiin laadittiin myöhemmin arvosanan hyvä (8) kriteerit.⁵⁷

Seuraava opetussuunnitelmauudistus, jonka pohjalta syntyi *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*, merkitsi paluuta lähtöruutuun: sekä laajuudeltaan että erityisesti oppiaineiden tavoitteiden ja sisältöjen kuvauksessa se mukaili 20 vuotta aikaisempaa suunnitelmaa. Uskonnon opetussuunnitelmassa säilytettiin kaikille uskontosidonnaisille ryhmille yhteiset yleistavoitteet. Ne olivat yhtenevät 10 vuotta aikaisemmin esitettyjen tavoitteiden kanssa. Uskonnonopetuksen luonne muuttui tässä vaiheessa tunnustuksellisesta opetuksesta oman uskonnon opetukseksi.⁵⁸ Ortodoksisen uskonnon tavoitteet ja sisällöt perustuivat uskonnon yleistavoitteille tukien oman uskonnon opetuksen oppisisältöjä. Yläkoulun tavoitteet syventävät alakoulun tavoitteita. Alakoulun opetuksen keskeiset sisällöt on kuvattu viiden teeman avulla. Yläkoulua varten niitä on yksi vähemmän.⁵⁹

VUODEN 2014 OPETUSSUUNNITELMA – LAAJAT OPPIAINEEN YLEISTAVOITTEET

Elokuussa 2016 käyttöön otettavan perusopetuksen opetussuunnitelman laatiminen on tarjonnut uskonto-oppiaineelle merkittävät uudistumismahdollisuudet. Opetushallituksen saaman palautteen mukaan uskonnon yleistavoitteiden uudistaminen on koettu muiden oppiaineiden uusiin suunnitelmiin verrattuna onnistuneimmaksi.⁶⁰ Opetussuunnitelma on uudistunut rakenteellisesti ja sisällöllisesti. Opetuksen toteuttamisessa on noudatettava uskonto-oppiaineen laajoja yleisiä tavoitteita ja kolmea sisältöaluetta, jotka ovat suhde omaan uskontoon, uskontojen maailma sekä hyvä elämä. Lisäksi on otettava huomioon seitsemän perusopetuksen laaja-alaista, kaikille oppiaineille suunnattua osaamiskokonaisuutta. Näistä uskontoa lähimmäksi tulee ”Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu, L2”.⁶¹

Edelliseen opetussuunnitelmaan verrattuna uutta ovat luokkakohtaiset tavoitteet. Kullekin vuosiluokalle on 8–12 tavoitetta.⁶² Uskontojen (luterilainen, ortodoksinen, katolinen, juutalainen ja islam)⁶³ opetus perustuu uskonto-oppiaineen kaikille yhteisiin yleistavoitteisiin. Uskontokohtaiseen opetukseen on laadittu luokka-asteittain opetettavan uskonnon tarkennettu oppimääräkuvaus, joka perustuu edellä mainituille kolmelle sisältöalueelle.

Ortodoksinen uskonnon tarkennetuissa oppimääräkuvauksissa noudatetaan oman uskonnon keskeisiä sisältöalueita. Aikaisempiin tavoitteisiin ja sisältöihin verrattuna opetuksessa huomioidaan kulttuurisesti monipuolistunut ortodoksisuus. Lisäksi paneudutaan tarkemmin uskontoihin ja niiden tapakulttuuriin Euroopassa ja muissa maanosissa sekä tarkastellaan kristillisten ja ei-kristillisten uskontojen piirteitä. Painopistettä on siirretty kirkon historiallisesta tarkastelusta tämän ajan uskonnollisuuteen sekä oman uskonnon globaaliin ja paikalliseen kehitykseen. Kaiken kaikkiaan uusi opetussuunnitelma 2014 antaa hyvän lähtökohdan oman, ortodoksinen uskonnon opetukselle. Opetus perustuu edelleen sisältöjä eheyttävälle oman uskonnon pedagogiikalle. Se huomioi kirkon perinteen mukaisen, eri aisteja hyödyntävä monime-

daisuuden. Vuodesta 1998 alkaen sitä on tukenut verkossa oleva OrtoWeb-oppimisympäristö.⁶⁴

Oppivelvollisuuskoulun ortodoksinen uskonnon opetussuunnitelmien kehitys on viimeisten lähes viidenkymmen vuoden ajan tukenut koulun yhteiskunnallista, moniarvoisuuteen perustuvaa kasvatustehtävää. Myöhemmin myös muiden vähemmistöuskontojen opetuksen asema on parantunut. Sulkeutuuko sadan vuoden jälkeen vuonna 2024 ympyrä perusopetuksen uskonnonopetuksessa niin, että maalaiskansakoulun hengessä koulussa on jälleen vain yksi uskonnon opetussuunnitelma ja vähemmistöuskontoja opetetaan ”soveltuvin osin”?

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

KOKOTTI, PAAVO

– Sähköpostihaastattelu 29.1.2015. Kirjoittajan hallussa.

KOULUHALLITUS

1965 Kouluhallituksen kirje no 5019/10.9.1965, Fd 2 I OrtKHA.

1967 Kirkollishallituksen kirje opetusministeriölle 11.1.1967, Fd 2 I OrtKHA.

1977 *Peruskoulun ortodoksinen uskonnon oppimäärät ja opetusopilliset ohjeet*. Moniste.

51 Kouluhallitus 1985, 119–125.

52 Kouluhallitus 1985, 9.

53 Laki peruskoululain muuttamisesta 171/1991 § 28.

54 Aikonen 1998, 416.

55 Paavo Kokotin haastattelu 29.1.2015.

56 Opetushallitus 1994.

57 Opetushallitus 1999.

58 Opetushallitus 2004; Perusopetuslaki 628/1998 § 13 (6.6.2003/454).

59 Opetussuunnitelmassa oppisisällöt käsittelevät ortodoksinen kirkon tunnuspieriteitä, kirkollista elämää ja juhlia, kirkkotaidetta, kirkon opillisia määritelmiä, pyhiä ihmisiä, Raamatun sisältöjä, etiikkaa, kirkon historian vaiheita ja eri uskontoja.

60 Opetushallitus 2014.

61 Opetushallitus 2014, 18–22; 142.

62 Opetushallitus 2014, 142–147; 274–282; 467–475.

63 Vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteisiin kuuluvat uskonnot.

64 Ks. Aikonen 1999b; Aikonen 1999c; Aikonen 2003; Aikonen 2005.

OPETUSHALLITUS

2014 *Uskonto SURVETTE 22052014*. (Painamaton tutkimuskooste.)

ORTODOKSINEN KIRKOLLISHALLITUS

1952 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 24.8.1950 § 68 pykälä, liite A Johannes Suholan aloite, OrtKHA.

1955 *Kansakoulun ortodoksisen uskonnon opetussuunnitelma 1955*. Kuopio: Kuopion kansallinen kirjapaino.

SUOMEN ORTODOKSISTEN OPETTAJIEN LIITTO

1963 SOOLin pöytäkirja 15.8.1963.

Painetut lähteet

Aamun Koitto 1919, 1929, 1930.

KANSAKOULUN OPETUSSUUNNITELMAKOMITEA

1925 *Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma: komiteamietintö*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

1952 *Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö 1952:3. Varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelma*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

KOMITEAMIENTINTÖ

1970a *Komiteamietintö 1970: A4. Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö I. 1970 (POPS I)*. Opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

1970b *Komiteamietintö 1970: A5. Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö I. 1970 (POPS II)*. Oppiainneiden opetussuunnitelmat. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

KOULUHALLITUS

1985 *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985*. Helsinki: Kouluhallitus.

LAKI PERUSKOULULAIN MUUTTAMISESTA 171/1991 § 28.

MAALAIKANSAKOULUN JATKO-OPETUSKOMITEA

1954 *Maalaiskansakoulun jatko-opetuskomitean mietintö 1954:12*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

OPETUSHALLITUS

1994 *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994*. Helsinki: Opetushallitus.

2004 *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 2004*. Helsinki: Opetushallitus.

2006 *Perusopetuksen muiden uskontojen opetussuunnitelmien perusteet 2006*. Helsinki: Opetushallitus.

2014 *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki: Opetushallitus. <http://www.oph.fi/ops2016/perusteet> (Katsottu 30.1.2015)

SUOMEN ORTODOKSISTEN OPETTAJIEN LIITTO

1965 *Koulujen ortodoksisen uskonnon opetussuunnitelmat 1965*. Kuopio: Suomen ortodoksinen kirkollishallitus.

KIRJALLISUUS

AIKONEN, RISTO

1998 ”Ortodoksinen uskonnonopetus Suomessa”. *Uskonnonopetuksen käsikirja*. Toim. M. Pyysiäinen & J. Seppälä. Helsinki: WSOY, 405–439.

1999b ”OrtoWeb – kohti oppimisverkkoa ja verkko-opetusta.” *Uudet mediat ortodoksiseen kasvatustyöhön*. Toim. R. Aikonen. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita 75, 54–59. Joensuun yliopisto.

1999c ”Koulutusteknologiset oppimisympäristöt”. *Uudet mediat ortodoksiseen kasvatustyöhön*. Toim. R. Aikonen. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita 75, 95–107. Joensuun yliopisto.

2003 ”Tieto- ja viestintäteknologia opetuksessa – uskonnon pedagoginen kehittämissaaste”. *Tarhurit – Suomen Ortodoksisen Opettajain liiton 50-vuotisjuhla-kirja*. Toim. R. Aikonen. Helsinki: Suomen Ortodoksisen Opettajain liitto, 143–160.

2005 ”Koulun ortodoksisen uskonnonopetuksen lähtökohtia – oppia uskontoa vai oppia uskonnosta?” *Käytännöllinen teologia – teoriaa vai käytäntöä?* Toim. J. Kivekäs. Helsinki: Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 245, 223–241.

2014 ”Kirkon elämää arjen yhteiskunnassa”. *Seisokaamme hyvin: Ortodoksisen kirkon aikuiskasvatuksen oheismateriaali*. Toim. R. Aikonen & S. Okulov Kuopio: Suomen ortodoksinen kirkko, 155–181.

HALILA, AIMO

1949a *Suomen kansakoululaitoksen historia. 1. osa: Kansanopetus ennen kansakoulua ja kansakoululaitoksen synty*. Porvoo: WSOY.

1949b *Suomen kansakoululaitoksen historia. 2. osa: Kansakouluasetuksesta piirijakoon*. Porvoo: WSOY.

1949c *Suomen kansakoululaitoksen historia. 3. osa: Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen*. Porvoo: WSOY.

HOUTSONEN, ALVI

- 1979 ”Kirkkokunnan järjestöt ja laitokset”. *Ortodoksinen kirkko Suomessa*. Toim. Isä Ambrosius & O. Haapio. Lieto: Etelä-Suomen kustannus, 242–272.

HURSKAINEN, OUTI

- 1981 ”SOOL:n tavoitteista ja toiminnasta 1951–1981”. Toim. O. Hurskainen. & V. Railas. *Tarhurit: Suomen Ortodoksisten Opettajain Liiton 30-vuotisjuhlakirja*. Joensuu: Ortodoksinen kirjallisuuden julkaisuneuvosto, 182–197.

KOUKKUNEN, HEIKKI

- 1968 ”Kreikkalaiskatolisen kansanopetuksemme alkuvaikeudet”. *Ortodoksia* 18, 49–88.
- 1977 *Suomen valtiolta ja kreikkalaiskatoliset 1881–1897*. Joensuun korkeakoulun julkaisuja. Sarja A, No. 7. Joensuu: Joensuu korkeakoulu.
- 1979 ”Uudenkaupungin rauhasta nykypäiviin”. *Ortodoksinen kirkko Suomessa*. Toim. Isä Ambrosius & O. Haapio. Lieto: Etelä-Suomen kustannus, 117–158.

MERIKOSKI, KAARLO

- 1939 *Taistelua Karjalasta: Piirteitä venäläistämistyöstä Raja-Karjalassa tsaarinvallan aikoina*. Helsinki: Valistus.

PIRINEN, KAUKO

- 1981 ”Tunnustuksellisen uskonnonopetuksen puolesta.” *Tarhurit. Suomen Ortodoksisten Opettajain Liiton 30-vuotisjuhlakirja*. Toim. O. Hurskainen. & V. Railas. Joensuu: Ortodoksinen kirjallisuuden julkaisuneuvosto, 121–138.

RAILAS, VIKTOR

- 1981 ”Opetussuunnitelmaongelmia”. *Tarhurit: Suomen Ortodoksisten Opettajain Liiton 30-vuotisjuhlakirja*. Toim. O. Hurskainen & V. Railas. Joensuu: Ortodoksinen kirjallisuuden julkaisuneuvosto, 139–148.
- 1987 *Suomen ortodoksinen kirkon historia. Ortodoksiaa lukiossa II*. Jyväskylä: Gummerus.

SAINE, HARRI

- 2000 *Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla*. Turun yliopiston julkaisuja165. Turun yliopisto

TAMMINEN, KALEVI

- 1967 *Kansakoulun uskonnonopetus vuosisadan vaihteen murroksessa*. Helsinki: WSOY.